

ЗАОХОЧЕННЯ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Аналізується система заходів запобігання та протидії корупції в Україні. Виявлено доцільність подальшого її розвитку в напрямку заохочення суспільно корисної антикорупційної мотивації.

Ключові слова: заохочення, система заходів, антикорупційна мотивація.

Постановка проблеми. Глобалізація й лібералізація суспільних відносин супроводжується криміналізацією економічного і політичного життя кожної держави, особливо у зв'язку з поширенням корупції. Зокрема в Україні це явище набуло масштабів загрози національній безпеці, що висуває потребу негайного вжиття системних та послідовних заходів, які мають комплексний характер [1]. З огляду на глобальний характер корупції відбулось істотне реформування вітчизняного законодавства в напрямку його гармонізації з положеннями міжнародних базових антикорупційних конвенцій. Згідно чинного законодавства, корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди відповідній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [2]. Разом з тим корупція – це також і своєрідний барометр моральності суспільства, а тому вимагає адекватної реакції з боку суспільства і держави. Однак, на жаль, варто констатувати, що чинна система антикорупційних заходів ще не достатньою мірою адаптована до моральних, політичних, соціально-економічних реалій українського суспільства. Як справедливо зазначають В. Казімірчук та С. Боботов, окремі акти поведінки настільки вкорінені у масовій свідомості у формі звички, традиції, що набули стійкості до тривалого супротиву всьому новому [3, с. 36]. Повною мірою це твердження поширюється й щодо корупційної поведінки. Таким чином, існує нагальна потреба не обмежуватися механічним перенесенням норм міжнародних

правових актів у законодавчу базу України, що, на жаль, спостерігається останнім часом у законотворенні. Не менш важливо прогнозувати ефективність такої імплементації, а також продовжувати пошуки залучення нових резервів для формування більш досконалої системи антикорупційних заходів з урахуванням українських реалій соціальної дійсності.

Стан дослідження. Проблема корупції уже тривалий час розробляється у кримінології. Дослідженню її окремих, здебільшого, загальнотеоретичних аспектів, у різний час присвятили свої праці Б. Волженкін, О. Ведернікова, Н. Лопашенко, М. Мельник та інші провідні вітчизняні та закордонні вчені. Більш сучасні дослідження, які проводилися в Україні, у тому числі В.Грищук, М. Хавронюк, Л. Брич, І. Газдайки-Василишин, В. Ковбасюк, О. Наджарова та ін., як правило, були присвячені питанням неузгодженості, суперечності деяких положень нового антикорупційного законодавства, що ускладнюють практику його застосування. На окрему увагу заслуговує праця П. Андрушка, де автором не лише ретельно проаналізовано стан імплементації стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією ради Європи у вітчизняне кримінальне законодавство, але й узагальнено напрями вдосконалення кримінального антикорупційного законодавства України у зв'язку з його приведенням до стандартів базових міжнародних антикорупційних конвенцій [4, с. 319–331].

У вище згаданих та інших наукових працях, які присвячені антикорупційній тематиці, основний акцент було зроблено на питаннях недосконалості окремих кримінально-правових норм, положень Кодексу про адміністративні правопорушення у частині відповідальності за корупцію. До того ж, у працях провідних вчених, зазвичай, розглядалися репресивні заходи запобігання та протидії корупції в Україні у зв'язку з притягненням винних до юридичної відповідальності. Натомість дослідження дієвості системи запобігання та протидії корупції в Україні як цілісного утворення, ефективного механізму, що має виконувати функцію убезпечення суспільства від корупційних загроз, залишається поза науковим аналізом. Низка актуальних питань їй, зокрема, щодо комплексності та взаємної узгодженості заходів запобігання та протидії корупції, взаємодоповнюючій та взаємно підсилюючій дії заходів реалізації методів примусу та заохочення в напрямку формування стійкої антикорупційної мотивації, залишились достатньо дослідженими, що, своєю чергою, негативно позначається на юридичній практиці.

Метою даної статі є критичне переосмислення змістового наповнення системи законодавчо забезпечених заходів запобігання та протидії корупції в частині заохочення суспільно корисної антикорупційної мотивації.

Виклад основних положень. У тлумачних словниках захід – це сукупність дій або засобів задля здійснення чого-небудь, досягнення конкретного результату [5, с. 433]. Специфіка заходів запобігання корупції полягає у впливі на фактори, що породжують чи сприяють корупції. Такі заходи переслідують ціль зниження рівня корупції, зменшення її суспільної небезпеки, а також недопущення проявів корупційної поведінки особами з криміногенними нахилами.

Відповідно до положень чинного законодавства за вчинення корупційних правопорушень передбачена дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна чи кримінальна відповідальність. При цьому кримінально-правові заходи належать до найбільш жорстких заходів запобігання та протидії корупції. Відповідні кримінально-правові норми в переважній більшості випадків являють собою норми-заборони, що не дозволяють певні вчинки людей (злочинна дія або злочинна бездіяльність) під загрозою застосування особливого виду державного примусу – кримінального покарання. Натомість заохочувальні антикорупційні кримінально-правові норми передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за комерційний підкуп; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозицію або давання хабара за умови, якщо відносно особи, яка вчинила вище згадане діяння, мало місце вимагання або, якщо особа добровільно заявила про те, що сталося до порушення кримінальної справи щодо неї органу, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу. Разом з тим кримінально-правові засоби запобігання та протидії корупції, як правило, застосовуються на пізніх стадіях розвитку корупційної поведінки. У зв'язку з цим доцільно дещо більше уваги приділити спеціально-кримінологічним заходам, які націлені на своєчасне виявлення та усунення криміногенних явищ і процесів, які детермінують корупційну поведінку й, зокрема, злочинну.

За результатами аналізу сучасної ситуації щодо стану корупції в Україні, до основних чинників корупції, зокрема, відносять: недостатній рівень доброчесності окремих осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; невідповідність рівня оплати праці осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, обсягу їх повноважень; толерантність та

відсутність критичного ставлення суспільства до проявів корупції; сприйняття населенням корупції як одного із засобів досягнення бажаного результату [1]. З цього випливає, що система законодавчо забезпечених антикорупційних заходів має охоплювати заходи, спрямовані на удосконалення матеріальної та моральної мотивації й, особливо державних службових осіб, доведення їх рівня заробітної плати до конкурентоздатної на ринку оплати праці.

Натомість у Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції», задекларовано такі заходи: обмеження щодо використання службового становища; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження щодо одержання дарунків (пожертв); обмеження щодо роботи близьких осіб; обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на обіймання посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; фінансовий контроль, який полягає у зобов'язанні щорічно до 1 квітня подавати за місцем роботи (служби) декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік, а також письмово повідомляти в десятиденний строк про відкриття відповідним суб'єктом валютного рахунка в установі банку-нерезидента; дотримання положень кодексів поведінки, якими зобов'язані керуватися особи під час виконання своїх службових повноважень; урегулювання конфлікту інтересів шляхом ужиття заходів щодо недопущення будь-якої можливості їх виникнення, а також невідкладного повідомлення безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів; антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів з метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень; дотримання вимог щодо прозорості інформації; заборона на одержання послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування [2].

Аналогічного змісту заходи, але в більш систематизованому вигляді, містяться й у положеннях Антикорупційної програми на 2011–2015 [6].

Отже, законодавчо забезпечені заходи запобігання та протидії корупції в Україні за своєю спрямованістю не усувають усього спектра криміногенних явищ і процесів, що визначають стан корупції в державі. Передусім це стосується криміногенних факторів, які перебувають у соціально-психологічній площині.

До того ж за змістовим наповненням антикорупційні заходи зводяться до встановлення вище згадуваних правообмежень та заборон, що по-суті є заходами реалізації методу примусу. Разом з тим поведінка особи, у тому числі антикорупційна, є складним соціально-психологічним феноменом, що регулюється не лише завдяки методу примусу, але й методам надання допомоги та заохочення. Характерною властивістю заходів заохочення є свідоме добровільне утримання суб'єкта від корупційної поведінки. Завдяки цьому антикорупційна поведінка набуває ознак тривалості та системності, а також меншою мірою залежить від зовнішніх несприятливих обставин.

У юридичній літературі заохочення розглядається як спосіб впливу на волю особи в напрямку здійснення корисних, з погляду заохочувального впливу справ. Так, наприклад, П. Хряпінській визначає метод кримінально-правового заохочення як органічне узгодження інтересів та потреб особи, поведінка якої стимулюється, з одного боку, та суспільних, державних інтересів та завдань у кримінально-правовій сфері, – з іншого, що знаходить своє відображення у сприятливій, безконфліктній ситуації [7, с. 13].

Заохочувальний вплив сприяє виникненню інтересу до здійснення визначених справ, одержання матеріального, морального та іншого схвалення. За змістом – це своєрідне спонукання до бажаних й соціально схвальних дій через інтерес, свідомість, волю. У даному випадку заохочення має на меті стимулювати антикорупційну поведінку.

Як справедливо підкреслює А. Міхлін, заходи-заохочення застосовуються, як правило, не за поодинокі вчинки, а за позитивну поведінку протягом певного проміжку часу [7, с. 14].

Педагогічною теорією і практикою напрацьовано систему вимог щодо застосування заохочення, у тому числі з урахуванням широкої гласності, обґрунтованості, схвальності. Заохочення базується на таких основних принципах: економії стимулу, адже нескінченна низка державних нагород одній особі об'єктивно їх нівелює як в очах самого нагородженого, так і в очах оточуючих; перенасичення заохоченням може спровокувати протилежну реакцію, коли стимул перестає бути таким і згодом провокує виникнення так званого «комплексу нагородженого»; вигідності заохочення; шансу, коли особа щодо якої застосовується система стимулів, одержує можливість отримати цей стимул; своєчасності, коли нагорода отримується безпосередньо після вчинення відповідних дій; інформованості, що означає обізнаність особи щодо порядку, строків, умов надання заохочення; зрозумілості,

коли саме заохочення і способи його досягнення є прості і доступні для розуміння одразу після «першого прочитання»; наявності розрахунків, коли особа має сама оцінити очікуване заохочення і вирішити, чи варто залучати якісь додаткові енерговитрати для його отримання; боротьби мотивів, коли перемагає сильніший стимул у конкретній ситуації; персоналізації – індивідуального використання заохочення; пропорційності, коли заохочення відповідає характеру і ступеню заслуги; гарантованості винагороди [8, с. 19].

Заохочення, як засіб впливу на правослухняну поведінку особи, ретельно розробляється у трудовому праві та розглядається не лише як засіб стимулювання працівників, але й як основний фактор, що сприяє забезпеченню трудової дисципліни.

Відповідно до підстав розрізняють:

- абсолютне заохочення, зумовлене абсолютними підставами заохочення й, зокрема, сумлінним виконанням трудових і службових обов'язків, виконанням громадянського обов'язку та ін.;

- відносне, що регламентоване дисциплінарними статутами, норми яких зобов'язують заохочувати добровільне відмовлення від неправомірної діяльності, щире розкаяння, добровільне усунення заподіяної шкоди;

- формальне заохочення – це заохочення, регламентоване правовими нормами (відповідні заходи оформляються спеціальними правозастосовчими актами і, як правило, заносяться в трудову книжку, службову картку);

- неформальне заохочення – застосування різноманітних заходів впливу, не передбачених юридичними нормами (наприклад, публічна похвала).

За змістом заохочення може бути: моральне (подяка, грамота); матеріальне (премія, коштовний подарунок); статусне (наприклад, присвоєння почесного звання); змішане (один захід містить моральне, матеріальне і статусне заохочення).

У залежності від кола осіб, до яких застосовуються заходи заохочення, розрізняють: заходи заохочення, що застосовуються до колективних суб'єктів; заходи заохочення, що застосовуються до індивідуальних суб'єктів.

Заходи заохочення можуть розподілятися й іншим чином за відповідними критеріями й, зокрема: за способом дії на працівників – на моральні, що полягають в офіційному та прилюдному визнанні досягнень особи та їх особливої ролі та матеріальні, коли працівник за висо-

кі показники у роботі отримує відповідну матеріальну винагороду; за оформленням і закріпленням у правових актах – нормативні та ненормативні; за сферою дії – загальні, вживані до будь-яких працівників, і спеціальні.

Заохочення, як форма схвалення антикорупційної поведінки особи, виконує важливу стимулюючу функцію. Особливістю заходів заохочення щодо антикорупційної поведінки є те, що вони адресовані суб'єктам відповідальності за корупційні правопорушення, та зазвичай, є нормативного характеру; за способом дії – можуть бути не лише моральні чи (та) матеріальні, але й службового характеру, наприклад, обов'язковість урахування бездоганної поведінки та відданості особи інтересам служби при вирішенні питання щодо просування по службі.

Перевага заходів заохочення, порівняно із заходами примусу, полягає в тому, що утримання суб'єкта від корупційної поведінки відбувається на емоційному рівні, добровільно і свідомо.

Незважаючи на те, що в системі законодавчо забезпечених заходів запобігання та протидії корупції заходи заохочення належним чином не відображені, у статті 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції звертається увагу на потребу «... заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном» [9].

У положеннях Модельного закону «Основи законодавства щодо антикорупційної політики», прийнятому на двадцять другому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників Співдружності Незалежних Держав (Постанова № 22-15 від 15 листопада 2003 року), також зазначено, що однією з цілей антикорупційної політики держави має стати забезпечення стимулів до заміщення державних посад, посад державної та муніципальної служб непідкупними особами. У зв'язку з цим урядам держав Співдружності Незалежних Держав запропоновано передбачити у національному законодавстві не лише заходи обмеження та заборони, але й чіткі гарантії служби у державному та приватному секторах [10].

Такими заходами мають стати: а) у державному секторі – заохочення осіб, що заміщують державні посади, посади державної та муніципальної служби, за бездоганне виконання своїх повноважень, чесність і непідкупність, у тому числі при вирішенні питань представлення до державних нагород, почесних звань, військових, спеціальних звань, класних чинів та інших відзнак; надання переваг при призначенні на порівняно вищі державні посади; просування по державній чи

муніципальній службі осіб, які мають заохочення за бездоганне виконання повноважень, чесність і непідкупність; б) у приватному секторі відповідно – заохочення за бездоганним виконанням повноважень, чесність і непідкупність.

Заходи запобігання та протидії корупції, що застосовуються у різних державах, попри свою спільну цілеспрямованість, можуть різнитися за змістом, характером, обсягом. Однак їх специфіка, а також необхідність і достатність багато в чому визначаються станом соціального, економічного, політичного розвитку конкретно визначеної держави. Відтак, видається, що заходи заохочення і зокрема, які наведені у Модельному Законі «Основи законодавства щодо антикорупційної політики», не позбавлені сенсу саме в українських реаліях на етапі побудови соціальної правової держави.

З іншого боку, в економічно та соціально розвинених державах потреба у заходах заохочення не є настільки нагальною. Так, наприклад, у рамках міжнародної науково-практичної конференції «Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії», яка відбулася 20–21 квітня 2012 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ, в ході обміну позитивним досвідом, було з'ясовано, що, зокрема, у Федеративній Республіці Німеччині, не передбачено застосування заходів-заохочення за бездоганну службу в державному чи приватному секторах управління. Сподіваємося на те, що в майбутньому, українське громадянське суспільство досягне такого рівня розвитку, що також відпаде нагальна потреба у заходах заохочення антикорупційної поведінки. Однак, з огляду на експертні оцінки сучасного стану корупції в Україні в умовах соціально-економічних реформ, потреба у заходах заохочення суспільно корисної антикорупційної мотивації не позбавлена актуальності.

Висновки. Отже, сформована на даний час система заходів запобігання та протидії корупції в Україні не відзначається комплексним характером, оскільки за своєю спрямованістю вище наведені законодавчо забезпечені заходи не усувають усього спектра криміногенних факторів, що визначають стан корупції в Україні на сучасному етапі. За змістовим наповненням антикорупційні заходи в основному є заходами реалізації методу примусу, що не повною мірою забезпечує формування суспільно корисної антикорупційної мотивації. У частині заохочення система законодавчо забезпечених заходів запобігання та протидії корупції не відповідає міжнародним стандартам й, зокрема, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та Модельно-

го закону «Основи законодавства щодо антикорупційної політики», прийнятому 15 листопада 2003 року на двадцять другому пленерному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД. Доповнення положень вітчизняного антикорупційного законодавства заходами-гарантіями державної служби та заохоченнями прискорить процес розбудови громадянського суспільства в Україні та утвердження антикорупційних стандартів поведінки у державному та приватному секторах управління.

1. Національна антикорупційна стратегія на 2011-2015 роки: Указ Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 83. – Ст. 3020.

2. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

3. Личность и уважение к закону (Социологический аспект) / за ред. В.Н. Кудрявцева, В.П. Казимирчука. – М.: Наука, 1979. – 285 с.

4. Андрушко П.П. Реформа українського антикорупційного законодавства в світлі міжнародно-правових зобов'язань України / П.П. Андрушко. – К.: Атіка, 2012. – 332 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

6. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право, кримінологія; кримінально-виконавче право» / П.В. Хряпінський. – Х.: Нац. юридична академія України ім. Я. Мудрого, 2010. – 39 с.

7. Михлин, А.С. Поощрительные институты и их место в уголовно-исполнительном праве / А.С. Михлин // Личность преступника и предупреждение преступлений: сб. науч. тр. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. – С. 11–22.

8. Голик Ю.В. Принципы поощрения в уголовном праве / Ю.В. Голик // Проблемы правоведения в современный период. – Томск: Изд-во Томского государственного ун-та, 1990. – 459 с.

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифіковано із заявами Законом України від 18 жовтня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.

10. Основы законодательства об антикоррупционной политике: Модельный закон, принят на двадцать втором пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 22-15 от 15 ноября 2003 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_944/page2

Якимова С.В. Поощрение в системе мер пресечения и противодействия коррупции за законодательством Украины.

Анализируется система мер пресечения и противодействия коррупции в Украине. Выявлена целесообразность дальнейшего ее развития в направлении поощрения общественно полезной антикоррупционной мотивации.

Ключевые слова: поощрение, система мер, антикоррупционная мотивация.

Yakimova S.V. Encouragement a System of Corruption Preventive and Counteraction Measures in the Legislation of Ukraine.

The system of corruption preventive and counteraction measures in Ukraine is analyzed; the feasibility of its further development towards the promotion of socially useful anti-corruption motivation is revealed.

Key words: encouragement, system of measures, anti-corruption motivation.

Стаття надійшла 14 березня 2013 р.

УДК 343.21

Г.З. Яремко

СПІЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ В АСОЦІАЦІЯХ НОРМ ПРО РІЗНІ СКЛАДИ ОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Досліджується єдність суспільно небезпечного діяння у нормах про різні склади одного злочину. Виділено способи опису суспільно небезпечного діяння у кримінальному законі. Визначено зміст вказівки на «ті самі діяння» залежно від конструкції складу злочину (формальний чи матеріальний).

Ключові слова: асоціація норм; злочин; склад злочину; суспільно небезпечне діяння.

Постановка проблеми. У горнілі сучасної науки кримінального права рефреном звучить думка про надмірну динамічність, безсистемність, штучність, необґрунтованість змін кримінального закону, збільшення кількості норм, неузгодженість положень нових норм з існуючими нормами. І як результат, А.А. Музика резюмує, що поле змін кримінального закону окупували дилетанти [1, с. 404]. При цьому В.О. Навроцький справедливо зауважує, що поява все нових і нових статей у КК України не супроводжується збільшенням кола кримі-